

A magyarországi ev. középiskolák tantervének történetéhez. (1805—1886.)

A Mária Teréziától kiadott „Ratio Educationis“ (1777.) a protestáns tanügyet sem hagyta érintetlenül. A protestánsok vonakodtak ugyan az új tanulmányi rendszert elfogadni, mert önkormányzati jogukba nyúlt, de meg azért is, mert törvénytelen volt. Másfelől azonban élenként érezték, hogy létkérdés számukra, tudnak-e lépést tartani az állami iskolákkal és tudnak-e érvényt szerezni azoknak a reformáramlatoknak, melyek a fennálló iskolarendszer átalakítását követelték? A „Ratio“ hatása alatt tehát azon voltak, hogy iskoláikat megfelelő módon szabályozzák és legalább külsőleg az új állami normához közelítsék, hogy ezzel a kormánykörök rosszakaratú beavatkozása ellen meg legyenek védve. Ennyiben tehát igaza van Szilágyi Istvánnak¹⁾, hogy a prot. egyházak nem önmaguktól gondoltak iskoláik javítására, hanem megvárták mintegy az impulsust, hogy az kívülről jöjjön; hogy idegen hatás tölje fel az elveket, amelyek szerint meginduljon.

Azonban a jelzett külső impulsus teljesen mégsem magyarázza meg azokat a XVIII. század 80-as éveitől kezdve szinte megszakítás nélkül jelentkező reformtörekvéseket, melyek a prot. iskolák korszerű átalakítását czélozták. A protestánsokban ugyanis úgyszólván egy perczig sem szünetelt az a vágy, hogy iskoláikat kellő színvonalon tartsák, belsőleg és külsőleg fejlesszék, csak anyagi szegénységök és a „vis major“ hátráltatta őket sokszor törekvéseikben.

Az elnyomás korában (1671—1781.) szó sem lehetett igazi reformról, de mihelyt a rendszer merevsége engedett, nyomban nagy erővel jelentkezik a komoly és gyökeres iskolajavítás ösztöne. A külső impulsus, a norma pedig legfeljebb az irányt jelölte meg, melyben a reformnak meg kellett indulnia.

Ez az irány pedig az egységesítés, az egyformásítás volt. Századokon át az volt a protestáns iskola büszke jel-

¹⁾ Szilágyi J.: A gymnasiumi oktatásügy története a magyarországi hely. hitvallásuaknál. Sárospatak 1861. 3. lap.

szava: „ahány az iskola, annyi az individuum.“ Nem tartották összeférőnek a prot. szabadsággal, hogy iskoláiknak egyforma szervezete legyen. Nem volt bizony náluk egyforma sem az osztályok száma, sem a tanulmányok rendje, sem a módszeres eljárás. Mindenütt a helyi hagyomány, a helyi követelés szolgált zsinórmértékül, ettől eltekintve aztán a tanító teljes szabadsággal mozoghatott. Minden új tanító, ha csak szerét ejthette, valami újszerűt igyekezett belevinni a tanulmányokba és azok módszeres kezelésébe. A tanárok folytonos változásával pedig az új elv nem verhetett gyökeret, hanem esetleg teljesen ellentétesnek adott helyet. E hirtelen változásokat pedig az ifjúság sinylette meg első sorban. Mindamellett csak kevesen vették észre e tarkaság baját pl. a nagyérdemű Rezik, általában inkább a prot. iskola fényoldalát, mint annak árnyoldalát látták e túlságosan nagy változatosságban. Eddig csak általánosságban jellemeztük a prot. iskolákat, most hozzátelhetjük, hogy legnagyobb volt a változatosság, rendszertelenség, sőt bátran mondhatjuk azt is, hogy rendetlenség az ev. gymnasiumokban. közelebbről a *királyhágón innen* ág. hitv. evangélikusok *gymnasiumaiban*, mert az erdélyi százszokéiban hasonlíthatatlanul nagyobb volt az egyöntetőség, a rend, a fegyelem.

A Ratio educationis csak annyiban változtatja meg a helyzetet, hogy a lutheránus intézetek legalább külsőleg igyekeznek alkalmazkodni az állam iskoláihoz. Az 1791-ik évi XVI. t.-cz. azonban újra biztosítván a prot. hitfelekezetek autonómiáját az egyöntetőség felé való haladást némileg megakasztotta. A prot. autonómiára való hivatkozás ismét a legellentétesebb reformjavaslatokat vetette felszínre. Csak a XIX. század első éveiben jelenik meg újra nagyobb határozottsággal az egységesítés törekvése. 1805-től kezdve aztán úgyszólván szakadatlanul hallunk az evangélikusok összes iskoláira kiterjesztendő teljes iskolai rendszer megalkotása körüli tárgyalásokról. A terv többé le sem kerül a napirendről, de ismét igen jellemző, hogy amennyiben az életrevaló eszme bele nem fullad az „albizottságok“ vagy választmányok tengerébe, mindig hihetetlen nehézségekkel jár a nagy körültekintéssel, sokszor fölösleges meghányással-vetéssel megállapított és elfogadott rendszernek a keresztülvitele, amiben — valljuk meg — egyéb akadályok mellett a kicsinyeskedő hiúságnak, particuláris érdekeknek is nagy része volt.

Egy az ország összes evangélikusai (itt mindig a királyhágón innenieket értjük!) szükségleteinek megfelelő egységes iskolai rendszer megalkotásának a dicsősége a magyarhoni ev. egyház egyik nagy alakjához: *Schedius Lajoshoz* fűződik (1768—1847.). E kiváló férfiú, aki a nyelvészet és a aethetica tanára volt a pesti egyetemen a magyar culturélet majd

minden terén hagyott némi nyomot. A baj csak az volt, hogy szétforgácsolta gazdag erejét és ezért, mint Toldy mondja róla tartott emlékbeszédében (Toldy: Irodalmi beszédei I. 240.) „bár élte munkásságának célja egy volt: a nemesb emberiség kifejtése, mégis az eszközökre nézve, benne a szilárd egységet föl nem találhatjuk.“ Az ev. egyház terén azonban maradandót alkotott. Így, hogy többet ne említsünk — döntő része volt a pesti ev. gyülekezet és iskolák, illetőleg a pesti ev. gymnasium felállítása körül,¹⁾ melynek mintegy két évtizeden át felügyelője is volt. Kétséget nem szenved, hogyha valaki, akkor ez az európai műveltségű, széles látókörű férfiú volt hivatva az ev. iskolaügyet végre-valahára a rendszeresség útjára terelni. Lássuk tehát a híres „Systemá“-nak keletkezése történetét.

Az 1804-évbén augusztus hó 20- és 21-én tartott egyetemes egyházgyűlés felhívta a nyolcz superintendentiát, hogy készítsenek tanterveket a jövő egyetemes gyűlésen leendő tüzetes tárgyalás alapjául.

Az 1805. augusztus 20-án tartott gyűlésre Schedius Lajos és Lovich Ádám (beszterczebányai lelkész) terjesztették be véleményöket. Az elsőnek a czíme: „Opinio de scholis aug. confessionis in Hungaria reformandis.“ A másiké: „Idea Systematis rei scholasticae evangelicae in Regno Hungariae recenter ordinandae a parte Districtus Montana projectata.“

Mielőtt tovább haladnék, rá kell világítanom egy kérdésre, bár azt teljesen még nem sikerült tisztáznom. A kitűnő Haan Lajos (A magyarországi ág. hitv. evangélikusok egyet. gyűlései és az egyetemes világi felügyelői hivatal cz. művének Budapest. 1882. 23 s. k. lapjain) mindig Schedius-Lovich féle tantervről beszél, holott már eddig is láttuk, hogy ilyen együttes tanterv nincsen. hanem megvan Schediusnak az „Opinója“ és Lovichnak „Idea Systematis“ cz. terjedelmes elaboratuma. Haán továbbá azt mondja, hogy ez a terjedelmes munka (t. i. a Schedius-Lovich-féle tanterv) és báró Prónay Gábornak arra tett megjegyzései megvannak a magyarhoni ág. hitv. ev. egyház egyetemes levéltárában, I. cz. 19,13. alatt, holott, amint erről személyesen meggyőződtem, e szám alatt csak az „Opinio“ van meg több példányban és báró Prónaynak erre vonatkozó megjegyzései, a Lovich-féle munkálat ellenben I. cz. 19.3. alatt található. *Egy olyan közös tanterv tehát, mely mindkét férfi munkájának volna tekinthető, illetőleg azok nevét viselné, nem létezik.* De még más baj

¹⁾ A pesti á. v. evang. iskola történeteinek rövid vázlata, amelyet Schedius Lajos kir. tanácsos . . . félszázados . . . örömmünnepe alkalmából közrebocsátott Kanya Pál a pesti á. v. gym. egyik r. oktatója. Pest. 1843. (Megjelent egy évvel előbb német nyelvén is, de az ajánlás benne rövidebb).

is van. Létezik ugyanis több példányban egy nyomtatvány: „*Systema rei scholasticae evangelicorum aug. conf. in Hungaria*“ mely pl. az egyetemes és más egyházi levéltárakban megvan. Ezt tekintették eddig és tekintik most is azonosnak az ú. n. Schedius-Lovich-féle tantervvel. Csakhogy a „Systema“ című nyomtatvány név nélkül jelent meg. A pozsonyi ev. lyceum példányán rajta van az „1806“ évszám, de tintával hozzáférve a többi példányon azonban nincs rajta. A „Magyar Nemzeti Múzeum“-ban pedig e nyomtatvány megjelenésének nincs semmiféle nyoma. Bonyolítja a helyzetet, hogy a Schedius-féle egyetemes tanterv kinyomatását csak az 1810. augusztus 21-én tartott egyet. gyűlés mondotta ki; a határozatot azonban nem hajtották végre, mert a következő 1811, 1812 és 1813. évi jegyzőkönyvek hallgatnak erről és csak azt sürgetik, hogy e tanterv végre bevezetessék. De akkor mely időpontba tegyük a nyomtatott „Systema“ megjelenését, azaz az eredeti, vagy az átdolgozott tantervet kell-e benne látnunk?

Az én véleményem addig is, (amíg a nehezen hozzáférhető egyet. levéltárban folytatandó újabb kutatás alapján végleg eldönthetem Schedius és Lovich munkálatának a viszonyát) az, hogy a nyomtatásban megjelent Systemá-nak Schedius Lajos a szerzője, aki azt a saját „Opinio“-ja és Lovich „Idea“-ja, továbbá báró Prónay és mások megjegyzéseinek figyelembe vételével 1806-ra elkészítette. Hogy erről, mint nyomtatványról hallgatnak a mi forrásaink, azt úgy magyarázom, hogy kézirat gyanánt nyomtatták ki, tehát nem készült a könyvpiac számára, csak a testvérintézeteknek és egyházi hatóságoknak küldhették meg. Így történhetett, hogy a „Neue Annalen der Literatur des öst. Kaisertums“ cz. folyóirat 1807. évi deczemberi füzetében (277. s. k.) egy valaki mégis ismertette. E Systemá-t a kerületi vélemények alapján Schedius újra átdolgozta, de ép ez a módosított és sok iskolába bevezetett egyet. tanterv — úgy látszik — sohasem jelent meg nyomtatásban.

Igy tehát a Systema első alakja az, melyre támaszkodnunk kell, ez az alapja a későbbi tantervi változásoknak, a melyek közül itt csak a főbbeket ismertetjük. A „Systema“ forrásainak (az „Opinio“ és „Idea“-nak) egymáshoz, valamint azoknak és a „Systemá“-nak a második „Ratio Educationis“ (1806)-hoz való viszonyát más alkalommal szándékozom megvilágítani.

Lássuk tehát közelebbről a *Systema rei scholasticae Evangelicorum aug. conf. in Hungaria* cz. munkálatot. Már a jeligeje is jellemző: *Et ordinem rectum evaganti frena licentiae — Injecit: emovitque culpas, — Et veteres revocavit artes*“ (Hor. Carm. IV., 15.), azaz „fékelt vetett a törvényes

rendet megszegő zabolátlanságra.“ (Augusztus császárról van szó).

Külsőleg a „Systema“ 32 (folio) oldalra terjed, nyomtatásának helye és ideje nincsen feltüntetve. Egy proemium, két sectióból (az elsőben hat caput és közbe egy appendix van a másodikban két caput) és összesen 37 fejezetből (§) áll. A nyomtatott szöveghez elül-hátul pótlásokat csatoltak az egyes példányokon. Így pl. a pozsonyi lyceum példányán a nyomtatott szöveget igen fontos előszó előzi meg „*Monitum Auctoris.*“ (Ez írott „figyelmeztetés“ a Systemának többi előttem volt példányán így pl. az Egyet. levéltár és a dunán-inneni egyházkerület pozsonyi levéltárának a példányain nincsen meg). A szöveg végéhez pedig oda van illesztve egy szintén felette fontos fejezet: *Reflexiones circa promovendam Linguam Hungaricam* inter Evangelicos aug. conf. minden valószínűség szerint (lásd a Systema 25. §-át) Prónay Sándor báró véleménye, mely úgy látszik több példányhoz hozzá volt írva (V. ö. Neue Annalen 278), de a többi előttem ismert példányokról hiányzik. Úgy látszik, hogy Kármán Mór előtt, aki Schedius tantervét röviden méltatja¹⁾ szintén ilyen teljes példány volt, de — sajnálatomra — nem tudhattam meg tőle, hogy melyik példányt használta.

Az előszóban Schedius megemlíti, hogy ő e tanrendszer megszerkesztésében az e téren járatos férfiak ama tanácsát követte, hogy az illetén „Normá“-nok nem szabad a legapróbb részletekre kiterjednie, mert ezzel az arravaló tanítókat megköti, az alkalmatlanokon pedig nem segít, sőt a tanítóknak a nevelés művészetében való folytonos haladását és minden törekvését a nyilvános tanítás javítására vonatkozólag megakadályozza. Ez bizonyára igen érdekes megnyilvánulása a prot. autonomiának a paedagógia terén, mely az oktatásban és nevelésben is az egyénnek lehetőleg szabad kezet akar engedni. Kármán²⁾ ezt a felfogást hibáztatja, de kétségkívül van benne jó adag igazság is. Miért talál ép napjainkban a személyiség paedagógiája annyi hívőre, azért mert jogosult, többé-kevésbé öntudatos oppositio az egyre terjedő uniformisálás ellen. Az ev. iskolákban túlságba vitték az ily értelemben vett „individualisálást“, ma pedig az ellenkező véglet fenyeget. Schedius szerint a nyilvános tanügy azon lényeges részei, melyeknek mindenütt azonosoknak kell lenniök és egyenlő módon betartatniok, a következők: Az iskolák felosztása a maguk fajaira és osztályaira, ezeknek kölcsönös kapcsolata, miáltal a tanulóknak fokozatos előhaladása a

¹⁾ Kármán: A nemzeti nevelés eszméjének kialakulása 1848-ig Bud. Szemle 1911, 147. kötet 63. lap.

²⁾ Kármán Mór: A nemzeti nevelés eszméjének kialakulása 1848-ig. Bud. Szemle 1911, 147 kötet, 63.

tudományokban és az egyik iskolából a másikba való átmenetele lehetővé válik. 2. A tanulmányok anyaga és a foglalkozások, melyek az egyes iskolákban és azok osztályai-ban, mind a tanítás általános, mind külön céljainak megfelelőleg szükségszerűen és szorgalmasan tárgyalandók. E két mozzanatról az I. szakaszban lesz szó. Azt ellenben, hogy mely órákban: délelőtt vagy délután és mi tárgyalandó, a tanítókra kell bízni, akik azt a hely, idő, tanulóanyag és egyéb körülmények mérlegelésével állapítják meg. Így tehát az előírt kötelező tananyagon kívül és mellett többet is lehet tanítani. Egy harmadik szükséges dolog végül a tanügy kormányzata és az egyes iskolák igazgatása, melynek szintén bizonyos rend szerint és a nyilvános nevelés közös céljának megfelelőleg kell történnie. Szerző végre megemlíti, hogy munkájánál tapasztalt férfiak elveire támaszkodhatott, akik véleményeiket az egyetemes felügyelőhöz beterjesztették volt, továbbá, hogy igyekezett lehetőleg tekintettel lenni az új „Ratio Educationis“-ra (1806) és hogy a tanterv kellő példányszámban való kinyomatásáról gondoskodás történt.

Anyomatott szöveg bevezetésében elmondja a szerző, hogy az iskolai tanításnak kettős célja van: általános és különös. Amaz magában foglalja a növendékek testi és szellemi erőinek fejlesztését és tökéletesítését, érzékeinek élesítését, akaratának az erényhez, a helyes erkölcsi elvekhez, a vallásra és hazaszeretetre vezetését, úgyhogy ily módon az ifjúság az igazi emberségre neveltsék. A különös cél ellenben változik az élet különböző nemű foglalkozásai szerint. E kétféle cél formulázása -- mint látjuk -- tkp. az általános és szakműveltség különbségére vonatkozik. Némely iskolák ugyanis az általános célon kívül még különös célt is tartoznak megvalósítani, mint pl. falusi kézműveseket és földműveseket képezni. Másoknak a célja, hogy azokban a polgárok s házi dolgok vezetésére, a kereskedés, művészetre mesteriségekre oktattassanak, továbbá arra, hogy különböző városi tisztségek és a katonai állapot betöltésére alkalmasok legyenek. Ismét más irodalmi intézetekben minden úgy vezetendő, hogy azokból oly ifjak kerüljenek ki, akiknek szellemi ereje kellően ki van képezve, minden emberség, bölcsesség és becsületesség irányában kimívelve, de akik azonkívül minden tanítás alapjaival is rendelkeznek és azon dolgok ismereteivel is fel vannak szerelve, melyekre a különböző fontosabb hivatalok betöltésénél, a polgári élet műveltebb szokásai követésénél, az igazi tudomány előmozdításánál szükség van. Ismét más iskolák a növendékek nemi rendeltetését tartják szem előtt. A felsoroltakon kívül eső iskolafajok pl. a katonai, kereskedelmi, mérnöki iskolák felállítása az államra tartozik. („ad totius Regni curas spectant“).

A nyilvános oktatás vázolt céljainak megfelelőleg négyféle iskolát lehet megkülönböztetni. 1. *falusi* iskolák, 2. *polgári* iskolák, 3. *latin* vagy tudósiskolák. 4. *leány*iskolák. Ezek különböznek egymástól a bennök tárgyalt tudományok, az irodalmi segédeszközök, a tárgyalás módja, a növendékek kora és a tanítók száma tekintetében. Hogy az iskolákból a társadalomra háramló haszon teljes legyen, bölcs és erélyes iskolai előljárókra van szükség, kiknek tiszte arra ügyelni, hogy az iskolának kitűnő tanítói legyenek, hogy csak ilyenek képeztessenek és választassanak; hogy az ifjúság bölcs és szigorú fegyelem alatt tartassék; hogy az iskolai rendszer fogyatkozásait folyvást kiegészítsék egészen addig, míg az iskolai rendszer fölülvizsgálatnak vethető alá, aminek ötvenként kellene megtörténnie és végül, hogy legyen az iskolának pénzalapja és az helyesen kezeltesék.

A *falusi* iskolák célja: erős embereket, buzgó keresztényeket és ügyes földmivéseket, vagy falusi mesterembereket képezni. E célnek elérésére a következők tanítandók: 1. A figyelem, értelem és emlékezet gyakorlása. 2. Betűk ismerete, hangok kiejtése, szótagolás, írt és nyomtatott szöveg olvasása. 3. Helyes és szépírás. 4. A számtan elemei a falusi embernek szükségleteire való tekintettel. 5. Az anyanyelv legszükségesebb szabályai; ahol pedig az anyanyelv nem a magyar vagy a német, ott ezeknek a tanítását is szorgalmazni kell. 6. Hittan, bibliai történetek a szentírás olvasásával. 7. Az olvasókönyv olvasása és magyarázata a sokratesi módszer szerint. Az olvasókönyv tartalmazza mindazokat, amikre a falusi embernek Magyarországon szüksége van. 8. A falusi életben előforduló fogalmazványok (nyugta, számla, levélírás stb.) szerkesztése. 9. Ének. 10. Physikai gazdasági kísérletek és testi gyakorlatok. E tananyagot 3 éves cyclusra (= tanfolyamra: 1. initiantes, 2. legentes, 3. maturi) osztja be Schedius, melyeknél 1–3 tanító alkalmazható. A fiúk és leányok 6–7 éves korukban lépnek a falusi iskolába és 11–12 éves korukban fejezik azt be, amikor az úrvacsorához készíttetnek elő. A két tanítós iskolában már többet is lehet tanítani: földrajzot, természetrajzot, több hazai nyelvet, rajzolást; a válogatott ifjaknak pedig magánórákban elő lehet adni a latin nyelvnek az elemeit. A tanítás módszerére nézve Sch. kívánatosnak mondja egy iskolai módszertannak (methodologia scholastica) szerkesztését, melyet a tanítók úgy a tantárgyak közlése, mint a gyakorlatok végzése tekintetében követni tartoznának. Egy külön fejezetben szól a tankönyvekről és segédeszközökről; végül pedig megemlékszik a vasárnapi iskolákról (scholae dominicales), melyeknek lényege, hogy az érettebb ifjúság a tanító vagy a lelkész vezetése alatt az iskolában tanultakat ismétli, tökéletesebben

felfogja és azoknak a közönséges életben való felhasználását megtanulja.

A *polgári* iskolák célja : egészséges, értelmes jó erkölcsű szorgalmas, és a polgári foglalkozások és hivatalok ismereteivel ellátott embereket képezni. Közülök azok, akik a paedagogia s katechetikával megismerkedtek, az elemi iskolaitanítók kötelességeire oktathatók. Azok pedig, akik a tudomány szélesebb mezeit akarnák bejárni, a latin iskolákra készítenők elő. A polgári iskola első két osztályában ugyanazok a tantárgyak, mint a falusi iskolákban, mégis azzal a különbséggel, hogy külön tanító állván mindegyik osztály élén, a megszabott tananyagot terjedelmesebben taníthatja. E két osztályhoz a többi tudományok elsajátítása végett még két osztály csatlakozik 2—2 éves tanfolyammal. A III-dik osztály tárgyai, melyek már lényegesen különböznek a falusi iskolák felsőbb osztályától, a következők : 1. Abstract fogalmak gyakorlása pl. mi az igaz, a valószínű, az erény stb. 2. Hittan. 3. Értelmes és hangsúlyos olvasás. 4. Széprás, helyes és gyorsírás. 5. Fogalmazási gyakorlatok. 6. Fejszámolás, pénznemek, súlyok, mértékek ismerete. Törtek. Hármasszabály. 7. Természetrajz és embertan. 8. Műipartan. 9. Általános és hazai földrajz. 10. Német és magyar nyelvtan. 11. A latin nyelv elemei. Ez osztályból azok, akik tudományos képzésre vágyanak, a latin iskolába távoznak, azok pedig, a kik a szorosán vett polgári élet feladataira készülnek, fellépnek a IV-dik osztályba. Ennek tárgyai : 1. Hit- és erkölctan, a szentírás sok helyének és himnusának magyarázatával. 2. Helyes-, gyors- és széprási gyakorlatok. 3. Levélírás és közéleti fogalmazványok. 4. *fejszámolás* folytatva, társasszabály, *láncszabály* stb. 5. Természetrajz. 6. Műipartan, különös tekintettel a természet productumainak művelésére, kikészítésére és alkalmazására. 7. Egyetemes történelem. 8. Magyarország története népszerű alkotmánytannal. 9. Népszerű physika. 10. Európa és a többi világrész földrajza. 11. *Ember- és lélektan a nevelés főbb elveivel kapcsolatban*. 12. Mértan és mechanika. 13. Latin grammatika. 14. Rajzolás. A felsőbb osztályok részére a következő tankönyveket ajánlja : *Seiler* Biblische Geschichte, vagy *Rosenmüller* Religions-Geschichte für Kinder. *Dietrich* : Unterweisung zur Glückseligkeit. *Funke* : Naturgeschichte und Technologie. *Junker* : Handbuch der Physik. *Gaspari* : Geographie I—II Cursus. *Junker* : Geometrie und Vieth : Mechanik. *Dolz* : Allg. Menschengeschichte für Bürgerschulen. *Bröder* : Lat. Grammatik. — Ezenkívül egy ásványgyűjtemény, matematikai és physikai szereknek, az állat és növényországot ábrázoló képeknek, földrajzi mappák és mintarajzoknak a beszerzését mondja szükségesnek. A *tannyelvre* nézve következőleg intézkedik : Azokban a városokban, ahol

a magyar nyelv uralkodik, e nyelven tanítandó minden; ha itt németek is volnának, a technikai és gazdasági elnevezésekben rájuk is tekintettel kell lenni. Oly helyeken, ahol előbbvaló a német nyelv, ez utóbbi a tanítás nyelve az elemi polgári iskolákban, de a vallásban és technikai nevekben a magyarokra és tótokra is figyelemmel kell lenni. Végül azokban a városokban, melyek népe tót, műveltjei pedig németek, az elemi iskoláknak németeknek kell lenniök, de a tót nyelvet alkalmazható a vallásban és technikai szavakban. Mivel polgári iskolák csak oly városokban vannak, melyben gymnasium vagy lyceum van, azért az első három osztály tanítóul oly egyéneket lehetne alkalmazni, kik a negyedik polgári osztályt és azután a lyceum paedagógiai cursusát, vagy az összes gymnasialis osztályok után a lyceum paedagógiai tanfolyamát elvégezték. Ezek az ifjak a paedagógia tanárának és az igazgató felügyelete mellett az illető osztályokat tanítják és ezen időre a convictusban élelmezést és 50—60 forint évi ösztöndíjt kapjanak. E mellett előkelő családokban magánórákat vállalhatnak. Ez intézmény előnyét Sch. abban látja, hogy három új tanítót nyer az iskola *nagyobb költség nélkül*. A jelöltek fiatal, erőteljes emberek, akik ép a zsenge gyermekkor tanítására igen alkalmasak, mert jobban tudnak kedvet kelteni a gyermekekben, mint a mindennapi munkában már elfáradt paedagógusok. 3. Ily módon mintegy *tanítóképző (seminárium)* születik, mely a paedagógia tanárának és a rectornek a vezetése mellett nyilvános nevelőket képezhet. 4. Ha az ilyen nevelő a beléje helyezett bizalomnak nem felel meg, könnyen el lehet mozdtítani és mással helyettesíteni.

A *latin* iskolákban oly növendékek nyernek képzést, akik az életben oly állásokat szándékoznak elfoglalni, melyeknél a latin nyelv ismerete nélkülözhetetlen és akik itt megvetvén a szilárdabb tudományosság alapját a magasabb tudományok (philosophia, mathesis, jogtudomány, orvostudomány, theologia) alapos elsajátítására képesek lesznek. A tanulmány alapját a classikus nyelv és irodalom képezi: ezért viselik az iskolák a „latin iskolák“ nevezetet.

Ez iskolák öt osztályból állanak egy-egy éves tanfolyammal. Az első osztály a *grammatika*, melybe azon tanulók léphetnek, kik az elemi (polgári) iskola harmadik osztályát elvégezték. Tantárgyai: 1. Rendszeresebb hittan pl. *Grässe*: „Lehrbuch der Religion alapján.“ 2. Latin alaktan, mely már a III. elemi osztályban szerzett ismereteket kiegészíti, folytatja és az egész alaktant befejezi, sőt már a szókötés szabályait is felemlíti. Kézikönyvül használhatják a német tanulók: *Bröder* „kleine lat. Grammatik-ját, a magyarok pedig Márton: „Deák nyelv grammatikája“ cz. művét. E

tárgyra heti 2 óra fordítható. Így annál több idő eshetik a 3. latin olvasmányra, melyet vagy otthon praeparálnak és az iskolában vele beszámolnak, vagy pedig az iskolában történik az olvasás, fordítás és magyarázat. Az olvasmányokhoz kapcsolódik a latin beszélgetésben való gyakorlás és írásbeli dolgozatok. Kézikönyvek: a) *Schütz*: Lat. Lesebuch. vagy *Büsching*: „Kleiner Lateiner“, b) *Eutropius*: Breviarium, c) *Langius*: Dialogusai. Ez utóbbiakat könyv nélkül tanulják. E tárggyal lehetőleg mindennap kell foglalkozni. 4. Számтан. Tárgyalása eljut a társasszabályig és az olasz módszerig, e mellett főleg a törteket és hármasszabályt ismétlik. Tankönyvül a pesti egyetemi nyomdában megjelent „Arithmeticae elementa (különböző nyelveken) ajánlható. 5. A matematikai és physikai földrajz elemei. *Gaspari* compendiuma szerint és a földgömbhöz fűződve. 6. Egyetemes történelem alapvonalai; jelesen híres férfiak életrajzai, fényes tettek, jeles erkölcsi példák, különös események, sajátos felfedezések — az ó és új korból. Itt chronológiai táblák alkalmazhatók *Niemeyer* vagy *Schlötzer* szerint. 7. Állattan, tekintettel a műiparra. 8. Magyar és német nyelv. 9. Szép-, helyes- és gyorsírási gyakorlatok. 10. Szavalatok.

A II-dik syntactikai osztály tárgyai. 1. Hittan, mint az előző osztályban, néhány fejezetnek bővebb magyarázatával és egyháztörténet. 2. Latin syntaxis a közmondatok tanával és prosodiával, *Tekusch* pozsonyi tanár könyve szerint. 3. A latin olvasmányok folytatása különösen *Corn. Nepos* és *Phaedrus*. Írásbeli gyakorlatok és extempostiók. 5. Számtan folytatólag. 6. Európa és főleg Magyarország és Ausztria politikai földrajza *Gaspari* nyomán. 7. Egyetemes történelem *Schlötzer* szerint. 8. A természetrajzból növény- és ásványtan. 9. Magyar és német nyelv. 10. Szép-, helyes- és gyorsírás.

A III-dik a rhetorika, vagy a humanitás I. osztálya, amely a következő két osztállyal legtöbbet tehet az ifjak lelkének kiművelése körül, ha az alábbi tudományokat helyesen tanítja. 1. Hittan *Niemeyer* szerint. 2. Római prózaírók olvasása: *Cicero*, *Julius Caesar*, *Suetonius*. 3. Irodalomtörténet és régiségek. 4. A rhetorika szabályai *Hass* stylistikai kézikönyve szerint és kapcsolatban *Cicero*: „De Oratore“ olvasásával. 5. Görög nyelv *Gedike* szerint. 6. Ókori földrajz és történet *Budai É.* közönséges hist. szerint. 7. Geometria és elemi physika. 8. Stylusgyakorlatok, szavalatok recitátiók. 9. Rendkívüli órákban a magyar nyelvi gyakorlatok folytandók. A IV. vagy poëtikai osztálynak (a „Humanitás“ II osztálya) a tárgyai ezek: 1. Keresztyén erkölcsstan *Niemeyer* nyomán. 2. Római költők olvasása: *Plautus*, *Terentius*, *Ovidius*, *Horatius*, *Virgilius*. Ezekkel olykor összekapcsolható német és magyar classicusok olvasása. 3. Görög irodalom-

történet, régiségek és mythológia Eschenburg encyclopaediája szerint, melyet Stanislaides latinra fordított. 4. A poétika szabályai kapcsolatban Horatius: „De arte poetica“ magyarázatával. 5. Görög nyelvtan (Strotius chrestomathia-ja; Matthias: Kivonatok a görög történelemből). 6. Földrajz és történelem folytatólag a XV. századig, vagyis a tudományok újjászületéséig. 7. Tapasztalati lélektan és népszerű logika. 8. Stylusgyakorlatok és a latin költők válogatott fejezeteinek szavalása. 9. Rendkívüli órákban a magyar nyelv. *Az V. osztály a „classis selecta.“* Rendeltesse betölteni az űrt, mely jelenleg a humanus iskolák és a bölcsélettanulmány között van. Tárgyai következők. 1. Bevezetés a szentkönyvekbe, mely az iratok szerzőiről, tervéről, hitelességéről, a keresztyénvallás igazságáról és kiválóságáról. 2. Latin és görög auctorok magyarázása philologiai és kritikai szempontból. 3. Aesthetika. 4. Prózai és költői stylusgyakorlatok különböző nyelven. philosophiai disputációk hetenként egyszer; latin, magyar és német szavaltatok. 5. Újkori classicusok olvasása és ismertetése. 6. Neveléstan a tanuló anyanyelvén előadva, kivált azok részére, akik ez osztály elvégzésével az iskolát elhagyják és később mint apák, gyámok, egyházak és közgyűlések tagjai, iskolafelügyelők vagy maguk akarják intézni, vagy legalább irányítani az ifjúság nevelését. 7. Egyetemes történelem a XV. századtól kezdve napjainkig. 8. Magyarország története. 9. A héber nyelv mint rendkívüli tárgy theologusok részére Vollborth nyelvtana szerint (1788.)

Nevezetes megjegyzése a tantervnek, hogy a rhetorikai osztálytól kezdve a *tanulók magánszorgalma is irányítandó.* A leghelyesebb eljárás az, ha a tanulók az otthon tanultakról kéthetenként számot adnak tanítójuknak és mindezen dolgozatokat a nyilvánosvizsgálatokon is bemutatják. Ezúton az ifjak saját erejük tudatára ébrednek és megtanulják alkalmazni azt, amit az iskolában hallottak, a tanítóknak pedig bőséges alkalmuk nyílik olyan dolgok megtanítására és megmutatására, melyre az iskolában nem jut idő.

A latin iskolák tanítóinak a száma lehetőleg öt, akik azonban nem az osztály, *hanem a szakrendszer szerint tanítanak,* mely lehetségessé teszi, hogy a tanítók egyes szakokban tökéletesíthessék és kitűntethessék magukat. Mindamellett megtarthatják az eddig dívó elnevezéseket. (Rector, conrector, subrector, syntaxistarum docens, grammatarum docens.) A *tankönyvekre* vonatkozólag a tanterv megjegyzi, hogy a fentebb ajánlott *külföldi szerzők* művei mindaddig alkalmazandók, *míg hazai szerzők nem irnak szükségleteinkhez mért tankönyveket, mire nézve azt ajánlja, hogy jutalmak kifizetésével kellene tankönyvírásra buzdítani. Ki*

vánja, hogy a behozott tankönyveket ne változtassák folyton és reméli, hogy az előírt compendiumok használatával végre megszűnik a lélekölő tollbamondás káros divatja. Végre kijelenti: legyen minden intézetben természetrajzi és földrajzi képgyűjtemény, physikai-mathematikai szertár és könyvtár.

Az első szakasz negyedik fejezete a *philosophiai tanulmány*, vagyis a lyceumok szervezésével foglalkozik. E felsőbb fok azoknak való, a kik magasabb képzést óhajtanak, hogy a fontosabb állami hivatalok betöltésére alkalmasak legyenek. E magasabb tanfolyamon vagy némely tudományokat (bölcselet, matematika, physika) behatóbban tanulmányozhatnak, vagy pedig a jog- és államtudományokra és orvostudományokra jobban előkészülhetnek. A tanfolyamon a tudományokat akademikus módon adja elő két éven belül 2–3 professor egy segéderő (collaborator) segítségével. Még pedig az *első év* tárgyai: 1. Psychológia és metaphysika. 2. Tiszta matematika. 3. A természet philosophiai története. 4. Közép- és újkori történelem. 5. A tudományok és művészetek encyclopaediája. 6. Theologia dogmatica. 7. Protestáns egyházjog és hazai egyháztörténet. 8. Római és görög írók magyarázata. A második évben: 1. Gyakorlati philosophia. 2. Alkalmazott mennyiségtan. 3. Természettan és gazdaságtan. 4. Magyarország története és statisztikája. 5. Irodalomtörténet. 6. Theologia moralis. 6. Egyházjog és egyháztörténelem folytatólag. 8. Egyetemes egyháztörténelem. Rendkívüli tantárgyak: a régiségtan, éremtan és oklevéltan. Ezeket a segédtanárok (= magántanárok) adják elő. A három rendes professor mellé negyedik is szükséges, aki a paedagógiának és katechetikának az előadója. Ez előadásokat, melyek az anyanyelven tartandók, kivált azok tartoznak hallgatni, akik mint elemi és polgári, vagy bármilyen nyilvános tanítók, vagy lelkipásztorok működni fognak. Ezért az egyházak és superintendentiáknak határozatilag kell kimondaniok, *hogy ezen túl papnak, tanítónak vagy tanárnak oly egyént nem alkalmaznak, aki ez előadások hallgatásáról bizonyítványt nem tud felmutatni. A magyar nyelv rendkívüli tárgy.* A theológia tanára pedig a theológiai hallgatókat foglalkoztatja még a héber nyelv tanulmányával is és előkészíti őket az újszövetségi írásmagyarázatra. A tanterv azután részletesebben szól még a theológiai és jogi tanulmányokról. Kívánatosnak mondja, hogy azon theológusokra való tekintettel, kik költés hiányában a külföldi egyetemeket nem látogathatják, itthon 1—2 (vagy több) lyceumon rendes theológiai tanári állás szerveztessék, a tanárt pedig támogatná a paedagógia és katechika tanára, nehány a külföldi egyetemekről hazatért collaborator a gyakorló lelkészek támogatása mellett. A theológiai tanfolyam kétéves cyclusból állana. De gondoskodni

kell arról is, hogy az előkelő ifjaknak az ev. iskolákban alkalmuk legyen a hazai jogot is elsajátítani. De a szegényebb és az alumneum és convictus jótéteményeire szoruló ifjak is könnyebben képezhetik magukat az ev. intézetekben, mint a róm. kath. jogi akadémiákon. Ép azért ott, ahol az egyházközség a megfelelő anyagi erővel rendelkezik, vagy az egyetemes egyház támogatása mellett kétévi jogtudományi cursust kellene szervezni legalább három tanárral.

A *függelék* a nyilvános vizsgálatokról és szünetekről intézkedik. Vizsgálat tartható 1. bármely hónapban a rector és egy professor által az összes osztályokban; 2. bármely semesterben nyilvánosan és ünnepélyesen február hó és július hó első napjaiban. A vizsgálat programját a rector készíti el és megküldi a vendégeknek. A vizsgálatokon az egyes ifjak sor rendben minden tárgyból felelnek. A vizsgálást az illető szaktanárok végzik, de az anyag azon részéből, melyet az ellenőr (arbiter) kijelölt, vagy pedig sédákat húznak a tanulók. Közben a censorok is intézhetnek kérdéseket. A tanulók érdemjegyeit az ifjúság előhaladásáról és magaviseletéről a semester végén kell összeállítani és a helyi és kerületi felügyelőhöz felterjeszteni. Az iskolai bizonyítványok, mely nélkül senki nyilvános iskolába tanulónak föl nem vehető, oly alakúak legyenek, aminő a róm. katolikusoknál divik. A *szünidő általában leszállítandó olyképp*, hogy vasárnap, szerda és szombat délután szünet legyen. Nagyobb szünidő a nyári vizsgálat végeztével hat hétig tartható. Legalkalmasabb erre a július 15-től augusztus végéig terjedő időszak.

A tanterv I. részének utolsó fejezete a *leányiskolákról* szól, melyek feladata a nő rendeltetését tartva szemelött tökéletes és ügyes hitvesek (consortes) és családanyák nevelése. Amíg ily iskolák hazánkban nem lesznek kellő számmal, a családi nevelés, mely a nyilvános nevelésnek az alapja, mindig hiányos lesz. A falusi leányiskolában az tanítandó, ami a megfelelő falusi fiúiskolákban azzal az eltéréssel, hogy a *leányok rendeltetése mindig szem előtt tartandó*. A háztartásra, az árúk ismertetése és a legszükségesebb nőmunkára oktatók. A városokban a leányiskoláknak legalább két osztályból kell állaniok. Az I. osztály (két évfolyammal) tárgyai a következők: a figyelem, értelem és közérzés fejlesztése; olvasás és írás, számtan, gyakorlati vallásismeret; némi természetismeret a gazdaságra való tekintettel, a föld, a hazának az ismerete; a legszükségesebb egészségügyi és neveléstani szabályok; női kézimunkák. A II. osztály e tárgyakat kimerítőbben tárgyalja. Ehhez járul magyar és német nyelvtan, egyetemes történelem, földrajz, embertan, szép- és helyesírás; stylusgyakorlatok magyar és német nyelven;

a nehezebb női kézimunkák rajzzal egybekötve. *Ahol más-kép nem lehetséges a leányok a fiúkkal együtt nyernek oktatást*, de felette kívánatos külön leányosztályokat felállítani és „tanítóasszonyok“ (magistrae) vezetése alá helyezni, vagy legalább részben nőket alkalmazni.

A tanterv *II-ik része* az iskolák *kormányzásáról* szól. Bármely gyülekezeti iskola feletti felügyelet a lelkészt illeti meg. A polgári és latin iskolákban a rector intézi az iskola belső ügyeit a tanítóttestülettel egyetemben, mellyel értekezletet tart. Felette áll a gyülekezet egyházi és világi elnöke. Az iskolákat bizonyos időkben meglátogatják az u. n. dékánok, kik az iskola rectorával folytonos érintkezésben vannak az iskola állapotáról készített statisztikai kimutatásokat az esperességi felügyelőségnek beküldik, mely az esperes, a világi felügyelő, a két esperességi jegyző és a dékánokból áll. A jelentés aztán a kerületi és végre az egyetemes felügyelőséghez kerül. A lyceum azaz a philosophiai, jogi és theologiai tanfolyamok élén „dékán“ áll, kit a tanárok közül választanak évről-évre. Ez hajtja végre a tanári ülések határozatait és egyenesen a maga superintendensének terjeszti fel.

A következő fejezet az iskolai kormányzók (igazgató, helyi felügyelő, dékánok, esperességi, kerületi és egyetemes felügyelőség) kötelességeit sorolja fel. Legfontosabb javaslata, hogy az összes hazai evang. iskolákra való felügyelet céljából egy („Generalis seu supremus Scholarum inspectoratus“) *felügyelőbizottság szerveztessék, melynek élén egy főigazgató áll*. E bizottság feladata felügyelni arra, hogy az iskoláknak alkalmas tanítói legyenek, e végből minden theologiai vagy philosophiai lyceumban paedagógiai *intézetet kell szervezni*, melyben a jelöltek nemcsak a paedagógiának és katechetikának elméletét, hanem gyakorlati alkalmazását is tanulják. Továbbá kívánatos volna az is, hogy a tanítói pálya iránt hajlammal bíró ifjak bő stipendiumokkal a külföldi akadémiákra küldessenek. Hazatérve pedig egy évig azon kerületben tanítónának, melytől az ösztöndíjat kapták. Így a lyceumok tanárai mindig rendelkeznének oly férfakkal, akik őket szükség esetén helyettesíthetnék. Mindenek felett pedig szükséges, hogy a tanítással foglalkozó férfiak kellő megbecsülésben részesüljenek, hogy tehát a gymnasiumok rectorainak és conrectorainak, *a lyceumok dékánjainak az egyházi közgyűléseken tanácskozási és szavazati joguk legyen és hivatásukon különösen az alsóbb iskolák tanítóinak a jövedelme javíttassék*. És gondoskodni kell a kiérdemült tanférfiak *nyugdíjáról*. Az iskolai *fegyelem* törvényekkel biztosítandó, melyek betartását szigorúsággal kell keresztülvinni. Végül azt mondja kívánatosnak a tanításterv, hogy

iskolai alap létesítendő a hívek megadóztatása, gyűjtések, egyházi offertoriumok stb. segítségével. Ebből az alpból lehetne az újonnan képezendő tanárokat segélyezni, szegénysorsú növendékeket támogatni, az elaggott tanítóknak nyugdíjat adni és az iskolákat taneszközökkel és könyvtárral felszerelni.

A Schedius-féle tanterv tartalmi ismertetését ezzel befejezhetem, de mielőtt kritikai megjegyzést fűznék hozzá, még egy dolgot kell érintenem. A nyomtatvány 22-dik lapja hivatkozik ugyanis a következő javaslatra. „De studio linguae hungaricae vid. *Opinio adnexa Illust. Dom L. B. Alexandri Prónay.*“ E véleményt azonban függelékképpen ismét csak a pozsonyi lyc. levéltár példányában találtam, még pedig írott alakban hozzácsatoltan a nyomtatványhoz, aláírás nélkül ezen címmel: „Reflexiones circa promovendam Linguam Hung. inter Evangelicos Aug. Conf.“ Szerzője igen fontosnak tartja a magyar nyelv felkarolását az evangélikusok körében. Mivel azonban az ev. iskolák túlnyomó része tót és német vidéken van, a magyarosodás még annyira sem fog haladhatni, hogy azokban a tót és német anyanyelvűek a magyar nyelvet megtanulhassanak. A cél érdekében a következőket kell tennünk. Már most is dívik az az üdvös szokás, hogy nem — magyar ajkú növendékeink 12—13 éves korukban magyar vidékre mennek magyar szóra. Hogy ez a vándorlás (commigratio) annál nagyobb haszonnal járjon, azon kell lennünk, hogy magyar vidéken fekvő iskoláink (Gömör = (Sajógömör, Osgyán és Győr) a magyar nyelv elsajátítását minden telhető eszközzel lehetővé tegyék. Ennek legbiztosabb módja, hogy ez iskolák tanítói született magyarok legyenek, akik más nyelvet nem is tudnak. Mivel saját kebelünkből megfelelő tanerőket aligha fogunk kaphatni, református diákokat kell alkalmaznunk tanítóknak. Ez intézetekben aztán a magyar nyelv tanításának minden egyéb, még a latin nyelv tanítása is alárendeltetnék. A többi iskolában pedig legalább egy oly tanárnak kellene lenni, aki a magyar nyelvet tökéletesen bírja, miért is kivált a dunántúli ev. superintendenciának arra kell törekednie, hogy az alája tartozó magyar ifjakat a philosophiai — theologiai studium folytatására ösztönözze. Hogy a magyar nyelv az összes intézetekben helyesen és egyöntetűen taníttassék, megfelelő magyar nyelvtanról is kellene gondoskodni t. i. olyanról, amely iskoláink tanulóinak és hallgatóinak az igényeit tartja szem előtt. E mű megszerkesztésével *Schedius Lajost* kellene megbízni. Végül felveti a javaslat azt a kérdést, vajjon kellene-e a magyar nyelvet az összes német és tót gyülekezetekben, illetőleg azok elemi iskoláiban tanítani? Felelete így hangzik: „*Valde adhaereo. Vereor enim linguam hungaricam hac ratione, quod si nempe*

per alienigenas tradita fuerit adhuc magis destructum iri“. Így végződik az okos, gondolatokban gazdag, az eszményt és az elérhetőt gondosan mérlegelő vélemény.

És most lássuk magát a tantervet. Mint az első olyan kísérlet, mely az ev. iskolák körébe rendet, egyöntetűséget igyekezett belevinni és azoknak egységes szervezetet adni, kétségkívül korszakalkotó. Nem Schediusnak és az ő munkatársainak a hibája, hogy az annyi körülménnyel, nagy paedagógiai tudással és annyi tanácskozás után készült tanterv nehezen, vagy egyáltalán nem léphetett életbe. Ennek oka részben az, hogy az egyes iskolák szűkös anyagi viszonyaik miatt nem tudtak a tanterv követeléseinek eleget tenni, (e súlyos anyagi helyzetet az 1811-ki devalváció még csak súlyosbította), de volt része a tanterv hallgatólagos mellőzésében az egyes ev. iskolák, illetőleg azok fenntartó hatóságai között fennállott áldatlan féltékenységnek is. Minden intézet külön tantervet szeretett volna megállapítani és a felügyeletet legfeljebb az olyan testülettől vette szívesen, mely az iskola fenntartási költségeihez hozzájárult. Innen magyarázható az, hogy az egyetemes gyűlések folyton sürgetik a tanterv behozását, az 1811-ki pedig egyenesen hivatalvesztés terhe alatt hagyta meg minden tanárnak és tanítónak, hogy az új rendszerhez alkalmazkodják. Ez év után elhallgat a sürgetés, de bizonyára nem azért, mintha már minden iskola mindenben eleget tett volna köteletségének.

Nemzeti szempontból kifogást tehetne a tanterv ellen annyiban, hogy ép a felsőbb osztályokban (a humanitás és lyceum tanfolyamaiban) a magyar nyelvet csak rendkívüli órákban taníttatja, de Prónay báró megjegyzéseiből megértjük az okot, mely a tanterv készítőit rákényszerítette az átmeneti intézkedésre. Azt is el kell azonban ismerni, hogy Schedius maga sem érezte át egészen a magyar nyelv faji öntudatosadó erejét.

A műből kitetsző paedagógiai és didaktikai elvek általában helyesek. A realismus és humanismus, másfelől az idealismus és usulitarismus egyensúlyt tartanak benne. A reális tárgyaknál ismételten hangoztatja a tanterv a szemléltető eljárást, a szükséges taneszközök beszerzését, a classikus studiumnál pedig az olvasmányra helyezi a főszűlyt, amint általában az ezen tárgyakra vonatkozó utasításai a legsikerültebbek. Legkevesebbé új a történettanítás tekintetében, de e pontra nézve mentő körülmény az, hogy részletes methodikai fejtegetésbe úgysem akart bocsátkozni. Helyesen hangsúlyozza a magánszorgalom fontosságát. Nagy kedvvel felkarolja az egészségügyi és paedagógiai ismereteket és két helyen is foglalkozik a tanító és tanárképzés kérdésével. Fontos intézkedés az iskolafajok elkülönzése (bár még mindig

kisért a latinos elemi illetőleg polgári iskola), a latin iskolákba a szakrendszer behozatala, a főigazgatói állás contemp-lálása, az iskolalap eszméjének a megpendítése. Az iskolák szervezése ügyében általában az új „Ratio“-hoz alkalmazkodik; tárgyalása menete is nagyjában ezzel egyezik, amennyiben szintén egy tantervi és egy rendtartási részből áll, csak a Ratio III. részét („De variis Literariorum subsidiis) beolvastja az elsőben. Feltűnő a sok tárgy, mely a régi Rationa emlékeztet, a heti órák számát nem jelöli meg (csak a latin nyelvénél) és azok megállapítását az egyes intézetekre bízta, feltűnő az is, hogy 1—2 kivétellel csupán német (itt-ott latin) kézikönyveket ajánl, de ezt megmagyarázza a magyar tankönyvekben való nagy hiány és ép ez a lélekölő dictálást ezentúl is életben hagyta.

Igy mindent egybevéve ez az első egyetemes evang. tanterv érdemes munka. Készítője jól tudta, melyek az ev. iskolák kirívó bajai és ezeken aztán a lehetőséghez képest segíteni is igyekezett, csak hogy talán többet is követelt, mint amennyit a tényleges viszonyok akkor megengedtek.

Dr. Szelényi Ödön.